

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۴، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۰، صفحات ۱۱۷-۱۳۷

رابطه مشارکت محلی و توسعه روستایی در شهرستان میاندوآب:

مطالعه موردی بخش مرحمت آباد*

رحیم سرور، میرنجف موسوی و تهمینه دانیالی

تاریخ دریافت: ۱۳۸۹/۷/۱۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۳/۱۶

چکیده

مشارکت دادن روستاییان در طرح‌های توسعه روستایی و توجه به خواست‌ها و نیازهای جامعه روستایی در رسیدن به توسعه امری اجتناب‌ناپذیر است، لذا بایستی به اهمیت این نقش در توسعه توجه شود. این مقاله به بررسی پیامدهای مشارکت روستاییان در توسعه روستایی بخش مرحمت‌آباد از شهرستان میاندوآب پرداخته است. روش پژوهش، پیمایشی با استفاده از پرسشنامه است و ۳۴۹ سرپرست خانوار به عنوان نمونه آماری انتخاب شده‌اند. میانگین مشارکت روستاییان به عنوان متغیر مستقل حدود ۵۳/۰۴ درصد بوده است. مشارکت در روستاهای کردکندی و مرادخانلو در سطح خیلی پایین و در روستاهای قیچاق و فیروزآباد در سطح بالا قرار داشته است. همچنین درجه توسعه‌یافتگی روستاها به عنوان متغیر تابع نشان می‌دهد که از مجموع ۱۴ روستا، توسعه ۴ روستا در سطح بالا، ۶ روستا در سطح پایین، و ۴ روستای دیگر در سطح متوسط قرار دارند. برای بررسی اثرات پیامدهای مشارکت روستاییان بر توسعه روستایی از آزمون تحلیل واریانس یک طرفه استفاده شده که اثرات مشارکت روستاییان را بر توسعه روستایی بخش مرحمت‌آباد تأیید می‌کند.

* به ترتیب، دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شهرری؛ نویسنده مسئول و استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه ارومیه (mousaviyy@yahoo.com)؛ و استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شهرری.

کلیدواژه‌ها: مشارکت / توسعه روستایی / میان‌دوآب (شهرستان) / مرحمت‌آباد (بخش).

* * *

مقدمه

توسعه برای تحول انسان است و خود هدف نیست، بلکه ابزاری است تا انسان را متناسب با مکانی که در آن زیست می‌کند به جایگاه و موقعیت شایسته اش برساند. (افتخاری و فیروزنیا، ۱۳۸۲: ۱۴۱) توسعه روستایی بهبود شرایط زندگی توده‌های قشر کم درآمد ساکن روستا و خود کفا ساختن آنها می‌باشد (ازکیا، ۱۳۷۷: ۲۰۳). بانک جهانی، توسعه روستایی را فرآیندی بلندمدت و اتخاذ استراتژی‌هایی می‌داند که برای بهبود اقتصادی و اجتماعی گروه مشخصی از مردم طراحی می‌شود (آسایش، ۱۳۷۵: ۱۸-۱۲). در واقع توسعه روستایی یک جهش چندمنظوره در برنامه‌ریزی روستایی که هدف آن بهبود کیفیت زندگی افراد کم‌درآمد از طریق اقدامات کشاورزی، عمرانی، درمانی، تکنولوژی، سیاسی، اقتصادی و... است (McCorkle, 1994:39). بنابراین در راستای توسعه روستایی، مشارکت شامل مهیا کردن منابع مردم محلی و حمایت از داده‌های درونی در داخل برنامه‌هایی برای ایجاد کارایی و تاثیرات موثر است (Lowe, 1999:12). تجربه نشان داده است کم‌توجهی و یا بعضاً بی‌توجهی به ارزش‌های انسانی افراد فرصت‌های مشارکت آنان را در عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی و... محدود و مختل می‌سازد (وثوقی، یوسفی آقابین، ۱۳۸۴: ۱۹۶). امروزه به ندرت می‌توان سندی در مورد راهبرد یا رهیافتهای توسعه پیدا کرد که در آن به امر مشارکت ارجاع نشود مشارکت مردم اساس موفقیت هر نوع توسعه روستایی است. (اوکلی و مارسدن، ۱۳۷۰: ۱۲) فرآیندهای توسعه روستایی تاکنون نه تنها نتیجه مثبت و اساس نداشته است، بلکه بدون انطباق یافتن با شرایط زمانی با نوعی سردرگمی و اغتشاش عملکردی نیز مواجه گردیده است (استعلاجی، ۱۳۸۱: ۸۴). در ایران یکی از دلایل عمده موفقیت و تدوین برنامه‌های توسعه، به ویژه توسعه روستایی، تدوین و تلفیق آنها در سطوح بالاتر است که فاصله زیادی تا سطح روستا دارد، این عامل باعث می‌شود که مشارکت محلی در تهیه و اجرای برنامه‌ها رقیق تر شده و واقعیت‌های

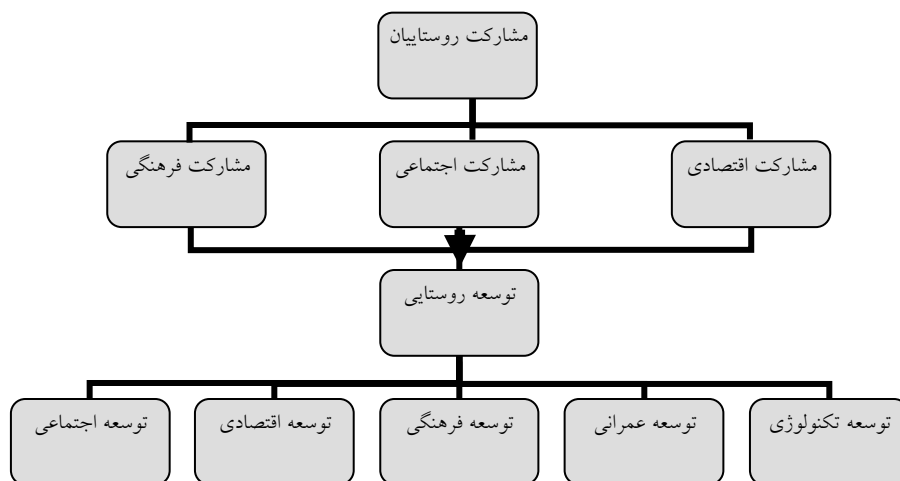
محلی نیز کمتر در تهیه طرح‌ها لحاظ می‌شود همچنین در ایران بین بسیاری از ادارات و سازمان‌ها هماهنگی وجود ندارد (کلانتری، ۱۳۸۰: ۴۸). برای این که برنامه‌های و هزینه‌های صورت گرفته در روستاها به توسعه منجر گردد باید نیازها و خواسته‌های روستاییان را شناسایی کرد و آنها را در انجام امور مشارکت داد. زیرا که از یک سو مشارکت روستاییان موجب تقویت مؤسسات روستایی و سازمان‌های اجتماعی که فرآیند توسعه را تسهیل می‌کنند منجر خواهد شد. از سویی موجب به‌کارگیری توانایی‌ها و استعدادهای روستاییان در جهت توسعه ملی و نگهداشت جمعیت روستاها و کاستن نابرابری‌های منطقه‌ای خواهد گردید. بنابراین این پژوهش به پیامدها و اثرات مشارکت روستاییان در سطح توسعه‌یافتگی روستاهای بخش مرحمت‌آباد از شهرستان میاندوآب خواهد پرداخت. مطالعه تأثیر مشارکت روستاییان در سطوح توسعه روستاها از طریق بررسی میزان مشارکت روستاییان و تعیین درجه توسعه‌یافتگی روستاها و همچنین بررسی رابطه این دو متغیر بر هم خواهد بود.

مبانی نظری و چارچوب مفهومی

با طرح مقوله توسعه در دهه ۱۹۶۰ اوایل مشارکت مفهوم کاربردی وسیعی به خود گرفت. نگاهی سریع به مفاهیم رشد اقتصاد، توسعه اقتصادی- اجتماعی، توسعه و بالاخره توسعه پایدار ملاحظه می‌شود. مشارکت مفهوم اساسی‌تر به خود گرفته، به نوعی که در توسعه پایدار مشارکت را هدف و وسیله توسعه می‌شمارند، این مفهوم از مشارکت همه ابعاد فعالیت و رفتار انسانی را شامل می‌شود. اهمیت مشارکت مردم در برنامه‌های توسعه در دهه‌های اخیر فراگیرتر شده است گردآوری سرمایه کوچک افراد، کار گروهی مردم حضور مردم و یا نمایندگان آنها در فرآیند توسعه و نظارت بر فعالیت‌های عمرانی بسیج گروه‌های وسیع مردمی برای انجام پروژه‌های خاص، قبول نقش توسط سازمان‌های غیردولتی (NGO) در انجام فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی، برعهده گرفتن مدیریت شهری و روستایی توسط شهروندان و غیره از مصادیق مشارکت مردم است. توفیق برنامه‌های توسعه را در گرو حضور و فعالیت مستمر مردم بهره‌مند از نتایج آنها می‌دانند. (طالب، ۱۳۷۱: ۲۲). مشارکت به عنوان واقعیتی اجتماعی ریشه در زندگی

اجتماعی انسان دارد و فرآیندی است که با گذشته زمان دگرگون و متکامل شده است (دهقان و غفاری، ۱۳۸۴: ۶۸). از حیث مفهومی، واژه مشارکت به معنای شراکت و همکاری در کاری، امری یا فعالیتی و حضور در جمع گروهی و سازمانی جهت بحث و تصمیم‌گیری چه به صورت فعال و غیرفعال است (علوی‌تبار، ۱۳۷۹: ۱۵). مشارکت در توسعه روستایی، تواناسازی مردم روستایی و استفاده از آن در برنامه‌ریزی و عمل است (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۱: ۱۱۸). شوبلر مشارکت مردم و روستاییان را در پروژه‌ها و یا طرح‌های عمرانی شامل جریانی می‌داند که روستاییان و یا مصرف‌کنندگان پروژه، نه تنها در کم و کیف تهیه آن نقش داشته باشند، بلکه امکان حضور رسمی، یا غیررسمی روستاییان در جریان عملیات اجرایی فراهم گردد (Schubeler, 1996:2). مسئله مشارکت روستاییان در برنامه‌های توسعه روستایی موضوعی است که نقطه آغازین آن به دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ برمی‌گردد. که به دنبال ناکارآمدی راهبردهای توسعه مبتنی بر رشد و صنعتی شدن و بروز مشکلات ناشی از اتخاذ چنین راهبردهایی بسیاری از کشورها و نظریه‌پردازان توسعه، درصدد برآمدند تا نسبت به رهیافت‌های اتخاذ شده، تجدیدنظر نمایند. از این رو موضوع مشارکت روستاییان در برنامه‌های توسعه روستایی مورد توجه قرار گرفت و مفهوم توسعه مشارکتی وارد ادبیات توسعه روستایی گردید (عفتی، ۱۳۷۱: ۶۲). مهاتماگانندی توسعه روستایی را مبنی بر دو اصل خوداتکایی روستایی و مشارکت و خودیاری روستایی می‌دانست و معتقد بود روستا و کشاورزی اساس توسعه است (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۱: ۱۲۱-۱۲۰). عبیدالله خان هدف توسعه روستایی را نابودی فقر و بالابردن سطح کیفیت زندگی توده‌های روستایی می‌داند که این بحران در روستاها پیامد بی‌توجهی و کنار گذاشتن اکثریت روستاییان از فرآیند برنامه‌ریزی است (آسایش، ۱۳۸۰: ۱۱). اوکلی و مارسدن در توسعه روستایی کشورهای جهان سوم عنوان می‌کنند که مشارکت مردم و مبنای قرار دادن فعالیت‌های مردم روستایی مهمترین محور توسعه روستایی است زیرا که این طرح‌ها برای مردم برنامه‌ریزی شده و مردم از آن استفاده خواهند کرد (Lowe & et al, 1999:24). سازمان بین‌المللی کار و کنفرانس اشتغال جهانی راهبردهای توسعه روستایی را برآورده کردن نیازهای اساسی شامل حداقل نیازهای مصرفی، برخورداری خدمات و دسترسی

به اشتغال می‌داند که مشارکت دادن مردم در تأمین نیازهای اساسی امری اجتناب‌ناپذیر است (زاهدی، ۱۳۸۲: ۱۲۸-۱۲۷). بازبل موسل در نظریه اهداف بنیادین انسانی که مورد تأکید اکثر صاحب‌نظران توسعه روستایی نیز است به تأمین نیازهای انسانی برای رسیدن به توسعه تأکید می‌کند (افتخاری و فیروزنیا، ۱۳۸۲: ۱۴۲) که تأمین نیازهای انسانی و پاسخ به آنها تنها از طریق مشارکت دادن مردم در خواسته‌هایشان امکان‌پذیر است. با در نظر گرفتن مطالعات مذکور و استنباط‌های صورت گرفته از بررسی تئوری‌های موجود در زمینه مشارکت و توسعه روستایی، چارچوب نظری پیامدهای مشارکت روستاییان در توسعه روستایی بخش مرحمت‌آباد در نمودار ۱ نشان داده شده است. این شکل رابط بین مشارکت روستاییان و توسعه روستایی را در یک مسیر خطی نشان می‌دهد. مشارکت روستاییان بر سطح درجه توسعه یافتگی روستاها در شاخص‌های عمرانی، بهداشتی، اجتماعی، اقتصادی، تکنولوژی تأثیر می‌گذارد.

نمودار ۱- تأثیر مشارکت روستاییان بر توسعه روستایی

منبع: افتخاری و فیروزنیا، ۱۳۸۲: ۱۴۵.

جدول ۱- مشارکت نهادهای جامعه محلی در توسعه مناطق روستایی

هدف	وضعیت موجود	علل	راه حل ها
- ایجاد شرایط ایفای نقش و درآمد برای اعضای جامعه محلی	- اکثر خانواده‌ها و نهادهای دولتی و مردمی به علت کمبود اعتبار نسبت به نیازها، اداره امور خود دچار مشکل می‌باشند.	- فقدان مکانیسمهای کارساز در جامعه محلی جهت تهیه برنامه، طرح و مدیریت جامع بر امور توسعه	- تشکیل دفتر فنی تحول و توسعه محلی متعلق به مردم و واحدهای منطقه
- فعال کردن مردم در رفع نیازهای خود با تکیه بر امکانات بالقوه	- فعالیت و کارآیی سیستمها پایین است.	- نظریات اسلامی نقش اساسی و بنیادی در اداره امور زندگی و فعالیتهای ما ندارد.	- پیوند بین مدارس، مسجد و جامعه، نهادها و دستگاههای اجرایی
- ایجاد زمینه جاری شدن عمل انسان در امور توسعه با معیارهای الهی	- عوامل به جای تشکل در حل مسائل منفرداً و بعضاً خلاف یکدیگر عمل می‌کنند.	- تشکلهای موظف در حل این مسئله ضعیف عمل می‌کنند.	- تشکیل صندوق همپیمانان حسنه منطقه جهت سازمان
- استقرار مجدد امور هماهنگی توسعه محلی، احیاء و بازسازی سنت مشارکت مردم در این مراکز مقدس	- روند زندگی اقتصادی با معیارهای اسلامی هماهنگی لازم را ندارد.	- امور کارشناسی و برنامه‌ریزی با زبان و وسایلی ناآشنا برای خبرگان محلی و توده مردم دنبال می‌گردد و تلاشی جدی جهت پیوند این دو زبان صورت نمی‌گیرد.	- مشارکت نیروهای محلی در گروههای تحقیقاتی، آموزشی
- پیوند مستقیم به نقش و عملکرد بنگاههای اقتصادی و ایجاد یک نظام سهم‌بری از واحدهای تولیدی برای واحدهای خدمات دهنده.	- به علت کارشناسی و اداری کردن امور توسعه و انتقال این مهم به مراکزی که مردم با آن الفت زیادی ندارند، پیوستگی لازم بین امور برنامه، بهره‌وری و توسعه و مردم از بین رفته است و از توان و تجربه مردم در این راستا استفاده نمی‌شود.	- آموزش از اهرامهای تصمیم‌گیری به علت مکانیزمهای اداری از جامعه محلی سلب شده است.	- بهبود روشها با کمک نیروهای محلی
- رفع وابستگی در بخش کشاورزی	- مردم از این بنگاههای اقتصادی تحت پوشش.	- حاکم نبودن یک نظام پیوند دهنده جهت ایفای نقش واحدها	- دریافت، ضبط و انتقال تجربیات به منظور اصلاح فعالیت واحدهای تولیدی- اقتصادی
	- عدم ارتباط مستقیم با سرنوشت و حاصل کار بنگاههای اقتصادی تحت پوشش.	- نبودن نظام خودگردان در رابطه با کارآیی سیستم	الف- تدوین و ارائه دیدگاههای کاربردی اسلام در امور مورد هدف توسعه و فعالیتهای مربوطه
	- شهر وابسته به فروش نفت و خدمات کاذب	- انقطاع عوامل شهری با مشکلات فعالیتهای تولیدی مردم در روستا	- مشارکت همزمان و پایه‌ی این عوامل
	- روستایی تنها و ناتوان	- ایجاد زمینه کار موقت در بخشهای غیرتولیدی برای جامعه مهاجر روستایی	
		- انتقال فرهنگ بورس بازی	

<p>- جلوگیری از مهاجرت - ایجاد شرایط بهره‌وری و سرمایه‌گذاری در واحدهای کوچک تولیدی منطقه - بهره‌وری در واحدهای بزرگ اقتصادی موجود منطقه - ایجاد صندوقهای توسعه محلی - ایجاد تحرک جهت بهره‌وری و استقلال بخش صنعت از ارز دولتی و تأمین نیازهای بخش توسعه و جامعه گرا.</p>	<p>مانده و بدون حمایت از جامعه شهری بسر می‌برد. - واحدهای کوچک بعلت عدم آشنایی و توانایی در کاربرد مکانیزمهای فنی - مهندسی - اداری امکان جذب سرمایه از سیستمهای اعتباری برای ایجاد تشکیلات اساسی را ندارد. - واحدهای بزرگ بعلت توانمندی و حمایتهای بعمل آمده خدمات جذب سرمایه را از سیستمهای سرمایه‌گذاری داشته ولی محرکه برای حصول به بهره‌وری در آنها ظریف می‌باشد. - وابستگی صنایع به تکنولوژی دیگر کشورها و نیازهای ارزی آنها در تداوم گسترش فعالیتهای خود. - گران بودن محصولات صنعتی متکی به ارز برای بخش عظیمی از جامعه</p>	<p>از اقتصاد بیمار شهری به مناطق روستائی حاشیه شهرها و دگرگون کردن مفهوم سرمایه - عدم محاسبه و درک جامعه شهری و روستائی نسبت به خطرات تداوم این روند برای نسل آینده بدون درآمد جبران کننده نفت - نظامهای کوچک فاقد تون و سازمان داخلی لازم و جامع جهت حصول به اهداف می‌باشند. - عمدتاً با سرمایه‌گذاری ارز نفتی و حمایت دولت شکل گرفته و ارتباطات لازم را با نظامهای اداری - اعتباری برقرار نساخته‌اند. - صنعت یک استقرار و رشد طبیعی تکنولوژیک در کشور نیافته است و بسیاری از صنایع کشور حاصل محرکهای دولت از طریق فراهم کردن تسهیلات ارزی متولد شده و پس از آن نقش لازم را در تکمیل زنجیره فعالیتهای مکمل خود ایفا نکرده است.</p>	<p>در برنامه‌ریزی و اجرای طرحهای توسعه - محل هماهنگی و ارائه برنامه‌های توسعه در حوزه نفوذ جامعه روستایی - استفاده از نیروها و امکانات مازاد درون سازمانی در امور توسعه - محاسبه و بازیافت سرمایه‌ها از طریق نظام مشارکت حسنه - ایجاد الفت مولد بین شهر و روستا - ایجاد پیوند بین امکانات بالقوه شهر و روستا و عقد پیمانهای همکاری جهت رفع تنگناها - اجرای طرحهای توسعه در مناطق روستایی با پشتوانه مهاجرین و حمایت دولت و عوامل شهری - تشکیل دفتر فنی خدمات مدیریت بهره‌وری و توسعه در حوزه‌های محلی جهت تأمین شرایط سرمایه‌گذاری</p>
---	---	---	--

روش تحقیق

نوع تحقیق کاربردی- توسعه‌ای و روش بررسی آن با توجه به ماهیت موضوع و مؤلفه‌های مورد بررسی هم توصیفی- تحلیلی است و هم پیمایشی است از این نظر که بعضی از اطلاعات لازم به صورت بررسی واقعیت‌ها و برخی دیگر به صورت مطالعه نظرات پاسخگویان گردآوری شده‌اند. برای بررسی میزان مشارکت روستاییان از ابزار پرسشنامه استفاده شده است. پرسشنامه در قالب مقیاس ۵ گویه‌ای (رتبه‌ای) طراحی شده است. جامعه آماری ۳۷۸۱ خانوار روستایی ۱۴ روستای بخش مرحمت‌آباد می‌باشد. حجم نمونه از طریق نمونه‌گیری کوکران (حافظ‌نیا، ۱۳۸۴: ۱۴۰)، ۳۴۹ نفر برآورد شده است. که از طریق روش نمونه‌گیری طبقه‌ای سهم هر روستا با نمونه‌گیری تصادفی ساده خانوار نمونه آماری هر روستا شهری شده است. چگونگی توزیع جامعه آماری و سهم نمونه آماری در روستاهای مختلف بخش مرحمت‌آباد در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲- توزیع جمعیت، خانوار و حجم نمونه در روستاهای بخش مرحمت‌آباد در سال ۱۳۸۵

روستا	بخش مرحمت‌آباد											
	مرحمت‌آباد شمالی						مرحمت‌آباد میانی					
وزن آویه	بازینه آویه قدیم	بازینه آویه جدید	بازینه آویه قدیم	بازینه آویه جدید	بازینه آویه قدیم	بازینه آویه جدید	بازینه آویه قدیم	بازینه آویه جدید	بازینه آویه قدیم	بازینه آویه جدید	بازینه آویه قدیم	بازینه آویه جدید
۷۸۸	۹۱۵	۴۲۷	۵۰۹	۱۴۷۳	۳۱۸۳	۷۷۴	۹۵۲	۱۵۳۹	۳۳۳	۸۵۱	۶۳۳	۲۶۸۱
۱۷۳	۲۶۶	۹۱	۱۳۸	۳۳۸	۸۰۳	۲۰۴	۲۸۲	۳۳۱	۶۹	۱۹۱	۱۴۱	۶۱۷
۱۶	۲۴	۸	۱۲	۳۱	۷۳	۱۸	۲۶	۳۰	۷	۱۷	۱۲	۶۰

منبع: مرکز آمار ایران (۱۳۸۵ب)، و محاسبات نگارندگان.

پس از مشخص کردن میانگین سطح مشارکت روستاییان که با استفاده از شاخص‌های کمک‌های مالی، کمک جنسی و کالایی، کمک از طریق نیروی کار، شرکت در اجرای پروژه‌ها، شرکت در تعاونیها، شرکت در انتخابات، همیاری، شرکت در نماز

جماعت اندازه گیری شده، از طریق شاخص های آموزشی، بهداشتی، اجتماعی، اقتصادی، خدماتی، عمرانی، تکنولوژی نیز درجه توسعه یافتگی روستاها با استفاده از تحلیل عاملی (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۵: ۲۳۵-۲۲۸) مورد بررسی قرار گرفت. سپس برای تحلیل اطلاعات و کشف روابط بین متغیرهای مستقل و وابسته از آزمون های آماری ضریب همبستگی و تحلیل واریانس یک طرفه در نرم افزار رایانه ای SPSS استفاده شده است (کلانتری، ۱۳۸۲: ۱۲۸).

فرضیه تحقیق

بین مشارکت روستاییان و سطح توسعه یافتگی روستاها رابطه معناداری وجود دارد.

متغیرهای تحقیق

متغیر مستقل تحقیق مشارکت روستاییان در ابعاد اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است. برای سنجش این متغیر از شاخص ها و سؤالاتی همچون کمک های مالی، کمک جنسی و کالایی، کمک از طریق نیروی کار، شرکت در اجرای پروژه ها، شرکت در تعاونیها، شرکت در انتخابات، همیاری، شرکت در نماز جماعت استفاده شده است. متغیر تابع درجه توسعه یافتگی روستاها می باشد که برای سنجش این متغیر از شاخص های آموزشی، بهداشتی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی تکنولوژی و غیره استفاده شده است که عبارتند از:

۱. مراکز بهداشتی و درمانی X۱؛ ۲. خانه بهداشت X۲؛ ۳. پزشک X۳؛
۴. دام پزشک X۴؛ ۵. واحد شرکت تعاونی X۵؛ ۶. تعاونی تولید X۶؛ ۷. نمایندگی پست روستایی X۷؛ ۸. مرکز مخابرات X۸؛ ۹. جاده آسفalte X۹؛ ۱۰. درصد خانوارهای دارای آب لوله کشی X۱۰؛ ۱۱. درصد خانوارهای دارای تلفن X۱۱؛ ۱۲. درصد خانوارهای دارای برق X۱۲؛ ۱۳. مدرسه راهنمایی X۱۳؛ ۱۴. مدرسه دبیرستان X۱۴؛ ۱۵. درصد شاغلان X۱۵؛ ۱۶. درصد شاغلان زن X۱۶؛ ۱۷. درصد باسوادی مردان X۱۷؛ ۱۸. درصد باسوادی زنان X۱۸؛ ۱۹. تعداد حلقه چاه X۱۹؛ ۲۰. تعداد تراکتور X۲۰؛ ۲۱. نوع آبیاری

منطقه ۲۱، ۲۲. مغازه‌های جوشکاری و مکانیکی ۲۲، ۲۳. درصد خانوارهای دارای وسایل نقلیه ۲۳، ۲۴. درصد واحدهای مسکونی بادوام در روستا ۲۴، ۲۵. تعداد اماکن مذهبی ۲۵؛ ۲۶. سهم گروه سنی ۶۴-۱۵ساله ۲۶

معرفی منطقه مورد مطالعه

شهرستان میاندوآب در ناحیه جنوب شرقی استان آذربایجان غربی واقع گردیده، و ناحیه واسط بین سه استان آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، کردستان است. مساحت آن حدود ۱۲۶/۱۲۵۸۳ کیلومتر مربع می‌باشد. در حال حاضر این شهرستان طبق آخرین تقسیمات کشوری و سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵، متشکل از سه بخش مرکزی، مرحمت‌آباد و باروق، سه نقطه شهری (میاندوآب، چهار برج، باروق) و یازده دهستان می‌باشد. بخش مرحمت‌آباد در جنوب شرقی این شهرستان، از نظر موقع مطلق (قرارگیری بر محدوده ۳۶ درجه عرض جغرافیایی) تحت تأثیر فشارهای جنب حاره‌ای قرار دارد. بخش مرحمت‌آباد دارای تابستان‌های گرم و زمستان‌های سرد است. از نظر اقلیمی منطقه نیمه‌خشک بوده که میزان بارندگی آن بر طبق برآورد ده ساله (۱۳۷۰-۱۳۸۰) ۳۰۸ میلی‌متر و میزان دمای روزانه در همین مدت ۱۱/۷ درجه سانتی‌گراد بوده است. بخش مرحمت‌آباد دارای دو دهستان به نام‌های دهستان مرحمت‌آباد شمالی به مرکزیت شهر چهاربرج و دهستان مرحمت‌آباد میانی به مرکزیت روستای فیروزآباد می‌باشد. این بخش دارای ۱۴ روستا و حدود ۱۵۷۶۰ نفر جمعیت روستایی دارد. شغل اکثریت مردم در روستاها کشاورزی و دامپروری است و بیش از ۵۵ درصد جمعیت روستایی باسواد می‌باشد.

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵ الف

یافته‌های تحقیق

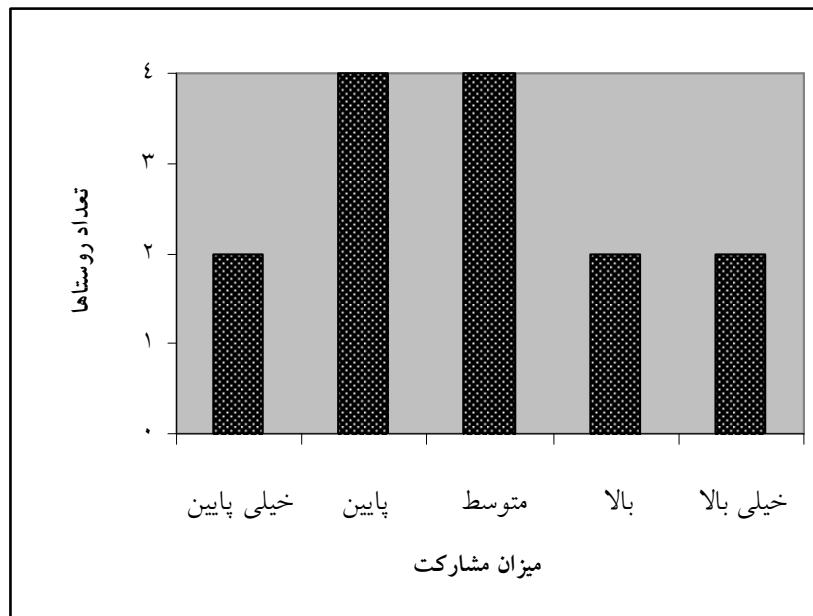
متغیر مستقل

در این بررسی، با استفاده از پرسشنامه، میزان مشارکت روستاییان مورد سنجش قرار گرفته است. به منظور مقایسه روستاها با یکدیگر، به گروه بندی آنها پرداخته شده است. نتایج جدول (۳) نشان می‌دهد که در سال ۱۳۸۵ از جهت تعداد روستاها با سطح مشارکت ۶ روستا در بین ۱۴ روستا دارای کمترین مقدار مشارکت بوده است. میانگین مقدار مشارکت این ۶ روستا، ۴۰/۳۵ است. بر همین اساس ۴ روستا مورد بررسی با میانگین ۶۵/۵۷ در سطح مشارکت بالا و خیلی بالا قرار دارند. ۴ روستای دیگر به عبارتی ۲۸/۶ درصد روستاها در سطح مشارکت متوسط به میزان ۵۳/۴۲ قرار گرفته‌اند.

جدول ۳- توزیع درصد مشارکت روستاییان برحسب گروه‌بندی در سال ۱۳۸۵

فراوانی		میانگین مشارکت	درصد مشارکت	سطح مشارکت
نسبی	مطلق			
۱۴/۳	۲	۳۶/۲	۳۱/۹-۴۰/۳	خیلی پایین
۲۸/۶	۴	۴۴/۵۱	۴۰/۳۱-۴۸/۷۱	پایین
۲۸/۶	۴	۵۳/۴۲	۴۸/۷۲-۵۷/۱۱	متوسط
۱۴/۳	۲	۶۱/۷۴	۵۷/۱۲-۶۵/۵۱	بالا
۱۴/۳	۲	۶۹/۴	۶۵/۵۲-۷۳/۹۱	خیلی بالا
۱۰۰	۱۴	۵۳/۰۵۴	-	مجموع

منبع: نگارندگان

نمودار ۲- توزیع روستاهای مورد بررسی در سطوح مختلف مشارکت در سال ۱۳۸۵

منبع: نگارندگان

بر پایه این بررسی کمترین مقدار مشارکت مربوط به روستای مرادخانلو با ۳۲/۷ درصد و بیشترین مقدار مربوط به روستای قیچاق با میزان ۷۲/۹ درصد است. در مجموع روستاهای قیچاق، فیروزآباد، فسندوز و شعبانلو در سطح مشارکت بالا، روستاهای ابراهیم حصاری، اسلامآباد، خزینه انبار جدید و منصورآباد در سطح مشارکت متوسط و بقیه روستاها در سطح مشارکت پایین قرار دارند (جدول ۴)

جدول ۴- توزیع روستاهای بخش مرحمتآباد برحسب میزان مشارکت در سال ۱۳۸۵

روستاها	سطح مشارکت
کردکندی، مرادخانلو	خیلی پایین
خزینه انبار قدیم، اوزون اویه، آغداش، قره‌قوزلو	پایین
ابراهیم حصاری، اسلامآباد، خزینه آباد انبار جدید، منصورآباد	متوسط
فسندوز، شعبانلو	بالا
قیچاق، فیروزآباد	خیلی بالا

منبع: نگارندگان

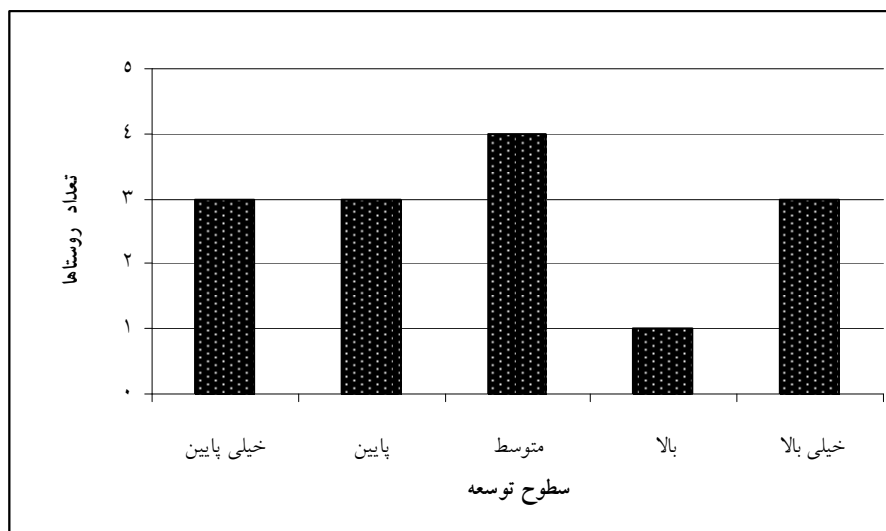
متغیر وابسته

با بهره‌گیری از تکنیک پیشرفته آماری (تحلیل عاملی) و با استفاده از ۲۵ شاخص اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، فرهنگی، عمرانی و خدماتی و تکنولوژی درجه توسعه‌یافتگی روستاهای بخش مرحمتآباد مورد بررسی قرار گرفت. امتیازات عاملی به دست آمده از تحلیل عاملی با چرخش واریماکس مبنای درجه توسعه‌یافتگی روستاها قرار گرفت. چون امتیازات عاملی به دلایلی همچون استاندارد کردن داده‌ها، دارای نمره‌های منفی بوده‌اند، برای پرهیز از نمره‌های منفی، نمره‌های به دست آمده با عدد ۳۵ جمع و نهایتاً به ۵ گروه طبقه‌بندی شده است. جدول ۵ نشان می‌دهد که در سطح توسعه پایین و خیلی پایین ۶ روستا به میزان ۴۲/۸ درصد قرار گرفته‌اند. ۴ روستا در سطح توسعه متوسط و ۴ روستای باقیمانده در سطح توسعه بالا و خیلی بالا قرار گرفته‌اند.

جدول ۵- توزیع فراوانی روستاهای مورد بررسی برحسب شاخص‌های توسعه گروه‌بندی شده ۱۳۸۵

فراوانی		میانگین شاخص	دامنه شاخص توسعه	سطح توسعه
نسبی	مطلق			
۲۱/۴	۳	۱۱/۳	۷/۱-۱۶/۸۲	خیلی پایین
۲۱/۴	۳	۲۲/۲۴	۱۶/۸۳-۲۶/۵۵	پایین
۲۸/۶	۴	۲۹/۷۴	۲۶/۵۶-۳۶/۲۸	متوسط
۷/۲	۱	۴۱/۷	۳۶/۲۹-۴۶/۰۱	بالا
۲۱/۴	۳	۵۱/۰۸	۴۶/۰۲-۵۵/۷۴	خیلی بالا
۱۰۰	۱۴	۳۱/۲	-	مجموع

منبع: نگارندگان.

نمودار ۳- توزیع روستاهای مورد بررسی در سطوح مختلف توسعه در سال ۱۳۸۵

منبع: نگارندگان.

با توجه به شاخص‌های توسعه، روستای قیچاق که در سطح مشارکت خیلی بالا هم قرار داشت، به عنوان توسعه‌یافته‌ترین روستا که نمره شاخص آن برابر با ۵۵/۷۴ بوده

است. کم توسعه یافته ترین روستا اوزون اوبه بوده که دارای امتیاز عاملی ۷/۱ می باشد. در جدول ۶ روستاهای بخش مرحمت آباد در سطوح توسعه پنج گانه نشان داده شده است.

جدول ۶- توزیع و سطح بندی روستاهای بخش مرحمت آباد بر حسب درجه توسعه یافتگی در سال ۱۳۸۵

سطح مشارکت	روستاها
خیلی پایین	اوزون به، خزینه انبار قدیم، کردکندی
پایین	مرادخانلو، قره قوزلو، ابراهیم حصاری
متوسط	اسلام آباد، آغداش، منصورآباد، خزینه انبار جدید
بالا	شعبانلو
خیلی بالا	قیچاق، فیروزآباد، فسندوز

منبع: نگارندگان

پیامدهای مشارکت روستاییان در توسعه روستایی بخش مرحمت آباد

برای بررسی اثرات و پیامدهای مشارکت روستاییان در توسعه روستایی و آزمون فرضیه، این فرضیه که به موازات افزایش مشارکت روستاییان در ابعاد اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بر سطح توسعه یافتگی روستاها افزوده می شود از تحلیل واریانس یک طرفه استفاده شده است. نتایج تحلیل واریانس درجه توسعه یافتگی روستاها بر حسب مشارکت آنها به تفکیک گروههای پنج گانه نشان می دهد که مقدار F به دست آمده ($F=12/09$) با درجه آزادی ۴ با سطح معناداری ۰/۰۰۰ است. بدین ترتیب می توان گفت که با اطمینان بسیار بالایی بین میزان مشارکت روستاییان و درجه توسعه یافتگی آنها رابطه وجود دارد. جدول ۷ نشان می دهد میانگین مشارکت روستاییان با توسعه خیلی پایین ۳۶/۲ می باشد، در حالی که مقدار متناظر آن برای روستاها با توسعه خیلی بالا ۶۹/۴ است. همچنین ضریب همبستگی به دست آمده نشان می دهد که به موازات افزایش مشارکت روستاییان بر میزان درجه توسعه یافتگی روستاها افزوده می شود.

ضریب همبستگی به دست آمده $r=0/83$ بیانگر همبستگی بسیار بالا و مستقیم میان دو متغیر مورد بررسی است.

جدول ۷- تحلیل واریانس برای سنجش سطح توسعه برحسب میانگین مشارکت روستاییان در بخش مرحمت آباد

سطح معنی داری	F	انحراف معیار	تعداد	میانگین مشارکت	میزان مشارکت	سطح
۰/۰۰۰	۱۲/۰۹	۴/۱۷۲	۳	۱۱/۳	۳۱/۹-۴۰/۳	خیلی پایین
		۴/۰۱۸	۳	۲۲/۲۴	۴۰/۳۱-۴۸/۷۱	پایین
		۳/۸۴	۴	۲۹/۷۴	۴۸/۷۲-۵۷/۱۱	متوسط
		۳/۹۷	۳	۴۱/۷	۵۷/۱۲-۶۵/۵۱	بالا
		۴/۲۶	۱	۵۱/۰۸	۶۵/۵۲-۷۳/۹۱	خیلی بالا
			۱۴	۳۱/۲	-	مجموع

منبع: نگارندگان

از آنجا که آزمون تحلیل واریانس تنها بیان کننده تفاوت یا عدم تفاوت بین میانگین گروهها می باشد. برای به دست آوردن و مشخص کردن تفاوتهای درون گروهی و بین گروهی از آزمون L.S.D استفاده شده است.

جدول ۸- تحلیل واریانس یک طرفه برای سنجش سطح توسعه برحسب میزان مشارکت در روستاهای بخش مرحمت آباد

سطح معنی داری	مقدار F	مجذور میانگین	درجه آزادی	مجذور مربعات	منبع تغییرات
۰/۰۰۰	۱۲/۰۹	۷۹/۰۸	۳	۱۶۸/۱۶	بین گروهی
		۲۵/۹۹	۱۰	۵۷/۹۸	درون گروهی
			۱۳	۲۲۶/۱۵	مجموع

منبع: نگارندگان

براساس آزمون L.S.D بین گروههای مشارکت روستاییان برحسب سطح توسعه یافتگی آنها با همدیگر اختلاف و تفاوت معناداری وجود دارد. بین مشارکت روستاییان، سطح مشارکت خیلی پایین با درجه توسعه یافتگی گروههای سوم (سطح توسعه متوسط)، گروههای چهارم (سطح توسعه بالا) و گروههای پنجم (سطح توسعه خیلی بالا) تفاوت معناداری را نشان می دهد. همچنین بین مشارکت روستاییان در سطح

پایین و متوسط با درجه توسعه یافتگی گروههای بالا و خیلی بالا تفاوت معناداری دیده می‌شود. به عبارت دیگر هرچه قدر مشارکت روستائیان بالاتر باشد درجه توسعه یافتگی روستاها افزوده می‌شود. همچنین رابطه بین رتبه مشارکت روستائیان با سطح توسعه یافتگی آنان با استفاده از ضریب اسپیرمن بررسی شده است (موسوی، ۱۳۸۷: ۶۸). نتایج بدست آمده گویای این واقعیت است که رابطه قوی بین مشارکت روستائیان و سطح توسعه یافتگی روستاها وجود دارد. ضریب اسپیرمن بدست آمده ۰/۷۵۱ بوده که این مقدار نشان دهنده ارتباط قوی بین مشارکت روستائیان با سطح توسعه یافتگی در روستاهای بخش مرحمت آباد است. با ملاحظه جدول (۹) و ستون d2 مشخص می‌شود که در بعضی از روستاها تفاوت‌های فاحشی بین مشارکت روستائیان با سطح توسعه یافتگی وجود دارد. به عنوان مثال در حالی که رتبه مشارکت روستائیان در روستای خزینه انبار قدیم ۱۳ است، از لحاظ سطح توسعه در رتبه ۹ دارند.

جدول ۹- ضریب همبستگی اسپیرمن بین رتبه مشارکت و سطوح توسعه در روستاهای بخش مرحمت آباد

	شهرهای استان	رتبه مشارکت	رتبه سطوح توسعه	d	d2
۱	اوزن به	۱۰	۱۲	۲	۴
۲	خزینه انبار جدید	۷	۸	۱	۱
۳	خزینه انبار قدیم	۹	۱۳	۴	۱۶
۴	ابراهیم حصاری	۵	۱۱	۶	۳۶
۵	شعبانلو	۴	۴	۰	۰
۶	قیچاق	۱	۱	۰	۰
۷	منصورآباد	۸	۷	-۱	۱
۸	آغداش	۱۱	۶	-۵	۲۵
۹	فیروزآباد	۲	۲	۰	۰
۱۰	کردکندی	۱۳	۱۴	۱	۱
۱۱	اسلام آباد	۶	۵	-۱	۱
۱۲	مراد خانلو	۱۴	۹	-۵	۲۵
۱۳	فیندوز	۳	۳	۰	۰
۱۴	قره قوزلو	۱۲	۱۰	-۲	۴

منبع: نگارندگان

$$\sum d^2 = 114$$

$$r = 1 - \frac{6 \sum d^2}{N^3 - N} \Rightarrow r = 1 - \frac{6 \times 114}{2744 - 14} = 0.751$$

$$r = \text{ضریب همبستگی اسپیرمن}$$

$$\sum d^2 = \text{مجموع توان دوم}$$

$$N = \text{تعداد روستاها}$$

طبق جدول ۸ می توان گفت یک نوع رابطه نسبتاً قوی بین مشارکت روستائیان و سطح توسعه یافتگی روستاها در اکثر روستاهای بخش مرحمت آباد وجود داشته است در نتیجه فرضیه مطرح شده مورد تایید قرار می گیرد.

بحث و نتیجه گیری

در مورد ضرورت مشارکت برای تحقق توسعه اتفاق نظر کلی وجود دارد. مشارکت موثر روستائیان در توسعه با دسترسی مستقیم آنها به منابع لازم برای توسعه و نوعی دخالت فعال و تاثیر گذاری در تصمیم گیری های موثر در تهیه و اجرای طرح های توسعه روستایی ارتباط دارند. در پژوهش حاضر بررسی پیامدهای مشارکت روستائیان در توسعه روستایی بخش مرحمت آباد از شهرستان میاندوآب مورد بررسی قرار گرفت. این تحقیق به روش توصیفی- تحلیلی و پیمایشی صورت گرفته، اثرات مشارکت روستائیان ۱۴ روستای بخش مرحمت آباد را در سطح توسعه یافتگی روستاها نشان می دهد. برابر بررسی های صورت گرفته میانگین مشارکت روستائیان در بخش مرحمت آباد ۵۳/۰۴ درصد بوده که در مجموع روستاهای کردکندی و مرادخانلو در سطح مشارکت خیلی پایین و روستاهای قپچاق و فیروزآباد در سطح مشارکت خیلی بالا قرار دارند. متغیر وابسته این تحقیق درجه توسعه یافتگی روستاهای بخش مرحمت آباد بوده که با استفاده از تکنیک تحلیل عاملی، درجه توسعه یافتگی روستاها مورد سنجش قرار گرفت و به ۵ سطح تقسیم گردد.

از مجموع ۱۴ روستا، ۴ روستا در سطح توسعه بالا، ۶ روستا در سطح توسعه پایین و ۴ روستا در سطح توسعه متوسط قرار دارند. روستای قیچاق که در سطح مشارکت خیلی بالا هم قرار داشت، به عنوان توسعه یافته ترین روستا و روستای اوزون اوبه به عنوان کم توسعه یافته ترین روستا شناخته شده اند. برای بررسی اثرات و پیامدهای مشارکت روستائیان در توسعه روستایی بخش مرحمت آباد، از آزمون تحلیل واریانس یک طرفه استفاده شده است. میانگین مشارکت روستائیان به عنوان متغیر مستقل و درجه توسعه یافتگی روستاها به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شده است. مقدار F بدست آمده با درجه آزادی ۴ با سطح معناداری ۰/۰۰۰، ۱۲/۰۹ می باشد. مقدار F نشان می دهد بین مشارکت روستائیان و سطح توسعه یافتگی روستاها رابطه معناداری وجود دارد. بنابراین فرضیه H_1 مورد تأیید قرار می گیرد. یعنی هرچقدر مشارکت روستائیان بالاتر باشد بر درجه توسعه یافتگی روستاها افزوده می شود. البته این امر از لحاظ مبانی نظری نیز قابل تأیید است که چرا که مشارکت روستائیان منجر به شکل سرمایه اجتماعی اتحاد، همبستگی بین روستائیان می شود و آنها را در جهت پیشرفت و توسعه و آبادانی روستای خود مصمم تر می سازد. بنابراین مشارکت دادن روستائیان در اجرای پروژه های توسعه روستایی و توجه به خواست ها و نیازهای روستائیان در تهیه طرح های توسعه روستایی می تواند به توسعه روستایی منجر گردد. نتایج نشان می دهد که هرچه سطوح مشارکت محدودتر باشد امکان اجرایی و کار آمدی شدن برنامه ها کاهش خواهد یافت، و هزینه های اجرا و نظارت مرکزی افزایش یافته و آسیب پذیری طرح ها و سیاست های توسعه بالا خواهد رفت. بدین منظور نظام برنامه ریزی باید به گونه ای طراحی شود که حجم گسترده ای از مشارکت را در کلیه سطوح داشته باشد. بر همین مبنا پیشنهاد می گردد که برنامه ریزان توسعه هنگام برنامه ریزی در سطوح مختلف به سهم عمده مشارکت مردم توجه لازم را داشته باشند.

منابع

آسایش، حسین (۱۳۷۵)، اصول و روشهای برنامه ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور، تهران.

- آسایش، حسین (۱۳۸۰)، کارگاه برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور، تهران.
- ازکیا، مصطفی (۱۳۷۷)، جامعه‌شناسی توسعه، مؤسسه نشر کلمه، تهران.
- استعلاجی، علیرضا (۱۳۸۱)، بررسی و تحلیل رویکردها و راهبردهای توسعه روستای - ناحیه ای؛ ماهنامه جهاد؛ [سال ۲۲]، شماره ۲۵۱.
- اوکلی، پیترو و مارسدن، دیوید (۱۳۷۰)، ترجمه منصور محمود نژاد، رهیافتهای مشارکت در توسعه روستایی، تهران، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی.
- پاپلی یزدی، محمدحسین و محمدمیر ابراهیمی (۱۳۸۱)، نظریه‌های توسعه روستایی، انتشارات سمت، تهران.
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۴)، مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، انتشارات سمت، تهران.
- حکمت‌نیا، حسن و میرنجف موسوی (۱۳۸۵)، کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای، انتشارات علم نوین، یزد.
- دهقان، علیرضا و غلامرضا غفاری (۱۳۸۴)، تبیین مشارکت اجتماعی - فرهنگی دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی تهران، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۱.
- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و قدیر فیروزنیا (۱۳۸۲)، جایگاه روستا در فرآیند توسعه ملی، وزارت ارشاد، تهران.
- زاهدی، محمدرضا (۱۳۸۲)، توسعه و نابرابری، انتشارات مازیار، تهران.
- طالب، مهدی (۱۳۷۱)، مدیریت روستایی در ایران، انتشارات دانشگاه تهران.
- عفتی، محمد (۱۳۷۱)، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی مشارکتی، ماهنامه جهاد، سال دوازدهم، شماره‌های ۱۶۰ و ۱۵۹، تهران.
- علوی‌تبار، علیرضا (۱۳۷۹)، بررسی الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها، مرکز مطالعات برنامه‌ریزی شهری، تهران.
- کلانتری، خلیل (۱۳۸۰)، نگرشی بر راهبردهای توسعه روستای (تجربه کشور هندوستان)؛ ماهنامه جهاد؛ [سال ۲۱]، شماره ۲۴۲.
- کلانتری، خلیل (۱۳۸۲)، پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی - اقتصادی با استفاده از SPSS، نشر شریف، تهران.
- مرکز آمار ایران (۱۳۸۵الف)، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی آذربایجان غربی، سالنامه آماری استان.
- مرکز آمار ایران (۱۳۸۵ب)، نتایج سرشماریهای عمومی نفوس و مسکن.
- موسوی، میرنجف (۱۳۸۷)، بررسی مشارکت زنان در فعالیتهای اقتصادی استان یزد، مجله پیام اقتصادی، دانشگاه پیام نور تفت، سال اول، شماره ۱.

- مهندسین مشاور صراط میثاق (۱۳۸۸)، خلاصه گزارش توسعه روستایی منطقه بهاباد، انتشارات دفتر تحول و توسعه روستایی بهاباد.
- وثوقی، منصور و افسانه یوسفی آقابین (۱۳۸۴)، پژوهش جامعه‌شناختی در زمینه مشارکت اجتماعی زنان، نامه علوم اجتماعی، [سال ۱۵]، شماره ۲۵، دانشگاه تهران.
- Lowe, Philip et al (1999), *Participation in Rural Development*, European Foundation, Center for Rural Economy, London.
- McCorkle, C.M (1994), "Farmer Innovation in Niger", *Studies in Technology and Social Change* Series, No.21, Ames: Technology and Social Change Program, Iowa State University.
- Schubeler Peter (1996), *Participation and Partnership in Urban Infrastructure Management*, World Bank, Washington D.C.